

Els moviments d'avantguarda

L'avantguardisme és el producte de la societat que va sorgir a la fi de la Revolució industrial que va tenir lloc a Europa durant el segle XIX. Un dels detonants més directes dels moviments avantguardistes va ser la Primera Guerra Mundial (1914- 1918): la tragèdia que va suposar el conflicte bèl·lic provocà una crisi que va afectar tots els àmbits socials.

El mot avantguardisme designa un conjunt de corrents estètics que palesen la crisi de les arts que va tenir lloc en el món occidental al començament del segle XX. L'avantguardisme va ser un moviment cultural que volia trencar amb el passat: defensava el progrés tècnic i el canvi de valors morals, i va provocar una crisi de la creació artística.

Efectivament, la irrupció de l'avantguardisme va significar una ruptura total, no solament amb els models artístics vigents a l'època, sinó també amb tota la concepció de l'art que provenia del món clàssic grecollatí. La nova concepció de l'art va penetrar ràpidament a tot el teixit social per assumpció o per rebuig, i va afectar totes les formes de creació artística: la música, la fotografia, el cinema, l'arquitectura, l'escultura... I, sobretot, la pintura i la literatura, en concret la poesia, que sovint varen entrecreuar-se.

No tots els artistes varen entendre l'aventura avantguardista de la mateixa manera i, per això, sovint es parla, en plural, de les avantguardes.

Tots plegats partien de la base que l'art havia de canviar perquè la societat havia canviat, i es tractava de fer un art nou que trencàs amb el passat i que incorporàs els avenços tècnics de l'era de la industrialització. Però a l'hora de plasmar aquests punts de partida a la tela (pintura) o al paper (poesia) varen sorgir les diferències que varen provocar el naixement de quatre moviments principals: el cubisme, el futurisme, el dadaisme i el surrealisme.

El cubisme (1907-1909)

Apareix el 1907 de la mà de Pablo Picasso (Les senyorettes d'Avinyó) i George Braque. Es desenvolupa sobretot en pintura, tot i que també presenta derivacions importants en literatura. Cal pintar no la realitat de visió sinó la realitat de concepció. L'espectador ha de reconstruir mentalment l'objecte.

Tècniques: destaca també en literatura, no només en pintura, l'ús del collage. En literatura, el cal·ligrama.

El futurisme (1909-1920)

L'any 1909 Filippo Tommaso Marinetti va publicar el manifest fundacional del futurisme, en què proclamava l'èxit de l'atzar per damunt de l'intel·lecte, un atzar que s'havia de plasmar literàriament amb la destrucció de la sintaxi, amb la imaginació sense fils conductors racionals i amb les paraules en llibertat, sense signes de puntuació que les limitassin.

Propugnava com a font d'inspiració artística el perill, l'audàcia, l'esport, l'heroisme, la violència física i verbal, la guerra, la velocitat, la màquina... i rebutjava el sentimentalisme, l'art tradicional, l'academicisme i els museus i les biblioteques, que considerava cementiris de l'art. Per als futuristes, tot havia de reflectir el món modern i canviant: en definitiva, el futur.

El dadaisme (1915- 1920)

Més tardà, el dadaisme (del francès dada, veu infantil que no significa res) va anar més enllà que el futurisme. Caòtics i violents, els dadaistes varen sorgir en plena Primera Guerra Mundial, concretament l'any 1916, com a resposta contra la societat que l'havia provocada. Els capdavanters del moviment varen ser Tristan Tzara i Francis Picabia. Aquest darrer, fugint de la guerra, va viure a Barcelona el 1916 i el 1917, on va fundar la revista "391", portaveu del dadaisme a Catalunya.

Els dadaistes exigien la destrucció absoluta dels mitjans d'expressió tradicionals que havien encaminat l'home cap a la mort d'ell mateix i defensaven una expressió totalment espontània. Tots els artistes que s'adherien a aquest moviment participaven d'un esperit rebel que propugnava l'autonomia del jo creador i un desig d'alliberament mental.

El surrealisme (1917-1940)

El surrealisme (del francès *surréalisme*, *superrealisme*) va ser un producte del dadaisme. André Breton, que va publicar el manifest fundacional del surrealisme el 1924, havia militat en el moviment dadà, però se'n va separar i va crear una nova teoria estètica: la literatura, alliberada dels entrebancs del bon gust i de la lògica, havia de ser un mitjà per fugir del racionalisme, que només havia contribuït a l'empobriment de la civilització. Segons André Breton, si l'ésser humà està atent al seu inconscient i als seus somnis, descobrirà en ell la dimensió de la realitat, de la qual la imaginació és part integrant i forma la superrealitat. Per arribar a la superrealitat són necessàries unes experiències privilegiades: l'amor, el somni i la descoberta de la vida urbana.

Els surrealistes defensaven la llibertat total, que en literatura comportava fer ús de l'escriptura automàtica (les idees es plasmen al paper sense rectificació posterior) i del collage.

El procés de destrucció dels convencionalismes establerts en literatura es va palesar sobretot en la poesia. Els artistes varen defugir qualsevol norma retòrica tradicional per provocar la sorpresa del lector. En aquest procés hi valia tot, de manera que un poema podia ser una forma, un dibuix, un no-res...

Però enmig de tota aquesta experimentació, en la poesia avantguardista hi trobam uns trets comuns:

- a) Destrucció de la unitat gràfica de la pàgina, de manera que es fan servir cossos i tipus de lletra diferents, tintes de colors... i es deixen paraules soltes, com si volassin pel paper, per remarcar-ne la importància.
- b) Alliberament gramatical de la paraula, que comportava suprimir les majúscules de principi de paraula i els signes de puntuació i substituir-los per espais en blanc i per versos dividits en esglaons (salts de falla).
- c) Alliberament racional de la paraula, de manera que un vers podia perdre tot el seu sentit racional.
- d) Desintegració i substitució de la paraula, o sigui, que aquesta pot tenir tant de valor com una sola lletra, un nombre o un dibuix.

D'aquí prové la importància que varen assolir per als avantguardistes el collage, la poesia visual i el cal·ligrama.

Extret de: <http://blogs.aulabalea.org/lletres/files/2011/09/Tema-7-AVANTGUARDES.pdf>

També pots consultar:

<http://xapxarxadeplomes.blogspot.com.es/2011/03/els-moviments-davantguarda.html>

Els moviments d'avantguarda a Catalunya

A Catalunya resulta difícil fer una història clara i coherent de la literatura avantgardista a causa de les contradiccions i alts i baixos que presenta el moviment, entre altres per les següents raons:

a) Quan s'iniciaren els moviments d'Avantguarda al país dominava l'estètica noucentista fortament arrelada a les capes socials burgeses i amb suport institucional, la qual cosa dificultava la possibilitat d'implantació dels nous models literaris.

b) Llevat d'escasses excepcions, els escriptors defensors de les pràctiques avantgardistes no tenien excessives contradiccions respecte l'ordre burgès de la literatura oficial i com a conseqüència no eren una alternativa real a la cultura dominant.

c) A diferència d'altres països, els grups avantgardistes catalans estaven poc cohesionats i formats per intel·lectuals amb importants divergències ideològiques o sobre la pràctica literària que duien a terme. Sovint s'organitzaven a l'entorn de revistes que mostraven -no podia ser d'altra manera- un cert eclecticisme. De fet les iniciatives més interessants sorgiren d'un sol individu o bé de grups reduïdíssims.

d) Molts dels escriptors que començaren experimentant amb les noves tendències evolucionaren posteriorment cap a actituds més acostades a les de la literatura tradicional. Per a d'altres l'Avantguardisme no fou més que una moda passatgera que no tingué continuïtat o que alternaven amb escrits propis de l'ortodòxia literària.

Es pot dividir l'Avantguardisme català en les tres etapes següents:

1. 1916-1924. Durant aquest període publicà tota la seva obra Joan Salvat-Papasseit: poemes, manifestos i articles en les revistes que ell dirigia -"Un enemic del poble", "Trossos" i "Arc-Voltaic"-. Aparegueren les primeres publicacions de Josep Vicenç Foix, Joaquim Folguera, Josep Maria Junoy, V. Solé de Sojo, etc. Es tractava d'una literatura emmarcada majoritàriament dintre del Futurisme. L'any 1917 aparegueren els primers números de la revista "391" que dirigí a Barcelona, Francis Picabia, un dels homes més representatius del Dadaisme. També s'inicià en aquest període l'Ultraisme, un representant del qual fou Gabriel Alomar, que participà així mateix en altres tendències de l'Avantguarda. El cubisme, moviment anterior als esmentats, influí sobre ells, però les seves troballes més notables pertanyen al camp de l'art. El 1923 sorgeix l'anomenat grup de Sabadell format per Joan Oliver, Francesc Trabal i "Armand Obiols", pseudònim de Joan Prats. Començaren la seva activitat amb obres i actes provocatius propis de l'avantguarda, encara que amb un marcat caràcter humorístic, però ja el 1925 s'acostaren a postures més culturalistes malgrat mantenir un alt grau d'independència crítica i d'originalitat.

2. El període que va de 1926 a 1930 es caracteritza per la recepció del Surrealisme francès a través de la revista "L'Amic de les Arts" que es publicà a Sitges entre els anys 1926 i 1929;

dirigida per Josep Carbonell i Gené, comptava entre els seus col·laboradors amb Salvador Dalí, Sebastià Gasch, Lluís Montanyà, Joan Miró. La revista "Hèlix" que es publicà a Vilafranca del Penedès durant els anys 1929 i 1930, dirigida per Joan Ramon Masoliver, contribuï també a la difusió del Surrealisme. El 1928 es publicà el "Manifest groc", signat per Dalí, Gasch i Montanyà. El 1929 apareix el primer i únic número dels "Fulls grocs". Durant aquest període continua vigent encara el Futurisme i l'Ultraisme, aquest darrer moviment, que s'anirà dissolent entre els anys 1929 i 1931, assoleix a Mallorca un dels seus moments més brillants el 1926.

3. La tercera etapa, que queda ja fora de l'àmbit del nostre estudi, correspon a la represa de postguerra protagonitzada pel grup "Dau al Set" que publicà una revista del mateix nom entre 1948 i 1954.

Extret de: <http://www.xtec.cat/~malons22/personal/avantguardes.htm>

JOAN SALVAT PAPASSEIT (1894-1924)

De formació autodidacta i extracció proletària és un dels representants més significatius de l'avantguarda històrica a Catalunya. Cap al 1914 havia ingressat a la Juventud Socialista, per la qual cosa comença a escriure a publicacions revolucionaries.

S'inspira en l'anarquisme i inicia una defensa aferrissada de la classe obrera. Utilitza normalment el pseudònim Gorkiano. En aquest període, tingué preferència per la llengua castellana i s'aboca a la crítica políticossocial. A partir de l'any 1919 es va fer càrrec de la secció de llibreria de les Galeries Laietanes i la va convertir en un focus avantguardista. Arran d'una forta crisi personal i desenganyat del socialisme, abandona la política i es dedica de ple a la poesia, que no deixa de conrear fins a la mort.

A més de poeta, fou un agitador cultural, com ho demostra la fundació de tres revistes:

- "Un Enemic del Poble" (1917-1919), lligada als postulats regeneracionistes en un primer moment i que evoluciona cap al futurisme a continuació.
- "Arc-Voltaic" (1918), model avantguardista per excel·lència.
- "Proa" (1921), de caire postavantguardista, en què alterna textos nacionalistes amb poesies.

El seu primer poema català, que aparegué a «Columna vertebral: Sageta de foc» juntament amb els textos programàtics *Soc jo que parlo als joves* (1919), *Concepte de poeta* (1919) i el manifest *Contra els poetes amb minúscula*: primer manifest català futurista (1920), són el clam d'una poètica que l'acosta al futurisme de Marinetti i a l'esperit nouveau d'Apollinaire.

La seva vida i la seva obra estigueren sempre dedicades a l'exaltació de la joventut, la llibertat, la sinceritat, l'heroisme i la lluita. "Encara no he escrit mai sense mullar la ploma al cor, esbatanat», afirmava.

La seva obra poètica, la integren sis títols. La poesia de Joan Salvat-Papasseit té un toc original que la fa singular dins el panorama de la seva època. El fet més innovador no està tant en el fons o en la forma, sinó en l'actitud del poeta: sincera, directa i entusiasta davant la literatura.

Els inicis poètics de Salvat varen ser futuristes. I, com a bon futurista, va defensar per damunt de tot la força, la lluita, la joventut, la voluntat, el dinamisme, la victòria...

Els seus dos primers llibres de poemes són un clar exemple d'aquest vessant futurista, però alhora ja s'hi descobreix la recerca d'una poètica personal més intimista: parlem de *Poemes en ondes hertzianes* (1919) i de *L'irradiador del port i les gavines* (1921).

Les conspiracions (1922) es una obra que conté vuit poemes d'inspiració nacionalista escrits durant la seva estada al sanatori de La Fuenfria, a Castella, on va fer una cura de repòs, obligat per la seva malaltia.

A partir d'aquest moment, els poemes salvatians experimenten un tomb significatiu i tendeixen al lirisme d'arrel popular, amb preferència per les cançons tradicionals. El recull poètic *La gesta del estels*, subtítulat *Mostra de poemes*, és un exemple del que acabam de dir.

El recull poètic *La rosa als llavis* és la confidència d'una dramatúrgia amorosa que es caracteritza per l'essencialitat i la intensitat. Confegit amb materials literaris diversos, aquest llibre dóna una visió sacralitzada de l'amor i la relació carnal. Dividida en vint seccions pel mateix poeta, *La rosa als llavis* és una història d'amor desenvolupada en trenta poemes. Al primer poema Joan Salvat-Papasseit ja fa una declaració d'intencions: deixa la ciutat i tot el que la ciutat comporta de maquinisme. Deixa, en definitiva, el futurisme, per escriure un llibre plenament líric.

Sembla que la història d'amor va ser real, una passió que va viure Salvat al sanatori de les Escaldes i que explica, poema rere poema, des del desig inicial d'estimar i d'allunyar-se de la ciutat per poder conèixer l'estimada, i passa pels primers moments de contacte amb la dona, l'assoliment de l'amor, la unió dels amants i l'adéu final.

El darrer llibre de Joan Salvat-Papasseit, *Óssa menor*, publicat post mortem, és un recull de poemes que porta el subtítol *Fi dels poemes d'avantguarda*. Es tracta d'una mostra heterogènia que expressa el grau de plenitud lírica que havia aconseguit el seu autor a trenta anys. És un recull de poemes, malgrat la malaltia que va condicionar els seus darrers dies, amarats de l'alegria de viure que sempre el va caracteritzar.

Notes biogràfiques de Joan Salvat Papasseit

Papasseit va néixer a Barcelona el 16 de maig de 1894, al peu de Montjuïc, on executaven els anarquistes; diu: "Aquell dia posaven en capella uns condemnats a mort".

Son pare, fogoner de vaixell, mor quan ell tenia set anys, en caure sobre les planxes del forn. Aleshores la mare l'envia a viure a l'Asil Naval. A dotze anys (1906) surt d'aquell vaixell i s'ha de fer càrrec d'una mare viuda amb pocs recursos i d'un germà un poc més petit. Per això començà a fer diverses feines: a una drogueria, a un taller d'escultura religiosa, de vigilant de nit al moll, restaurador de caixes de núvia...

Mentrestant llegeix molt (Gorki, Tolstoi, Dostoievski, Nietzsche, Ibsen, Maragall...) "Amb Salvat, en aquell temps, compràvem els llibres a mitges, i un cop un els havia llegits, els passava a l'altre, amb els marges de les planes plens de notes. Salvat escrivia en el marge esquerre; jo, en el dret" (Alavedra). Amb Alavedra i d'altres fundà el "Grup Antiflamenquista Pro-Cultura".

La feina de periodista la inicia a aquesta època, 1915, (comença a escriure a *Los Miserables* ; d'aquí en sortirà *Humo de fábrica*, publicat el 1918), i com a conseqüència dels seus escrits és processat i duit a la presó. Després *Un enemic del poble* (el 1917; hi escriuen J. Brossa, d'Ors, Torres-Garcia, López-Picó, Mallarmé (la paraula en llibertat), Apollinaire, Marinetti (maquinisme)...); en un escrit a aquesta revista diu: "Tan sols hi ha una ambició que és plena de grandesa: la de voler anar a l'avantguarda sempre entre els intel·ligents i els gosats" "Àdhuc el Socialisme n'és una nova forma, d'opressió, perquè és un estat nou seguidor de

l'Estat. SE43ré ara el glosador de la divina Acràcia, de l'Acràcia impossible en la vida dels homes, que no senten desig d'una Era millor." I Arc Voltaic (1918), amb el primer dibuix que va publicar Joan Miró. Aquest mateix any publica Poemes en ondes hertzianes.

Finalment, el 1916, Santiago Segura li ofereix una feina que li agrada: la direcció d'una secció de la llibreria Les Galeries Laietanes, per on passen Carles Riba, Pla, Foix, López-Picó, Sagarra, Junoy, J. M. de Sucre... Aquesta activitat dura dins a 1921. Aquest any publica L'Irradiador del port i les gavines.

Es casa a 23 anys (1918) i viu a Barcelona i poc després a Sitges. Allà, als 24 anys, emmalalteix. "Una terrible hemoptisi el sobta a mitjanit, un dia que havia fet, canviant mobles de lloc a la botiga, un esforç superior a les seves forces. La muller, enfollida, mig nua, plena de sang, surt al balcó a demanar auxili." Es succeeixen estades a sanatoris, pagades pel seu ami Emili Badiella, de Terrassa.

A la Barceloneta, on es fixà després de l'accident de Sitges, varen néixer les seves dues filles, Salomé el 1919 i Núria el 1922. Vivia a un pis molt petit de la casa 11 del carrer del Dr. Giné i Partagas, a una casa avui ja esbucada.

El 1922 publica Les conspiracions i La gesta dels estels, i el 1923 La rosa als llavis.

En una carta des del sanatori de Les Escaldes, el 1919 diu: "tot el secret d'aquest meu optimisme, amic, ve, i de no res més, de què jo he sofert molt. A mida que he pogut lliurar-me de fatigs he estimat la vida i les coses del viure com un enamorat de primera volada. I així em teniu avui a un Sanatori, però amb un contentament de les coses que em volten que no en sé parió en el meu record. I dels amics que tinc."

Mor el 1924, a 30 anys, pocs mesos després que la seva filla Núria. Alavedra ho conta així: "- Amunt, amunt!... cridava Salvat-Papasseit. I, dret sobre el seu llit de mort, crispat el cos exsangüe per un esforç de la voluntat, els braços enlaire: -Amunt, amunt!... cridava. Va caure així, aquella vida. Va morir així." (Tret de Molas HLC9) "La seva mare va passar-se totes les hores, des de la seva mort fins a l'enterrament, dient tot baixet coses a en Salvat i fins una estona diu que es posà a cantar-li cançons de bressol." (Tret de Ricard Salvat).

Extret de: <http://magpoesia.mallorcaweb.com/papasseit/dades.html>